

HENRI TROYAT

I VAN CEL GROAZNIC

EDIȚIA A II-A

CORINT
ISTORIE

CUVÂNT-ÎNAINTE

*În cadrul pedepsei-spectacol, o oroare difuză emana dinspre eșafod; ea îi învăluia deopotrivă pe călău și pe condamnat; iar, dacă era întotdeauna pe punctul de a preschimba în milă sau glorie umilirea la care era supus cel torturat, preschimba în mod regulat în ticăloșie violența legiuită a călăului.*¹ Așa analiza Foucault, în celebra sa monografie consacrată originilor sistemului carceral modern, *Surveiller et punir*, supliciile tradiționale în societățile premoderne, caracterizate prin *punerea în scenă a suferinței*. Oroarea difuză care ne cuprinde imaginându-ne torturile acestor veacuri întunecate este cu atât mai cutremurătoare în cazul unui personaj care a practicat tortura în mod absolut, fără a accepta ca vreun considerent de legalitate sau justiție să o îngreuească.

Veacul al XVI-lea este unul de o violență incontestabilă, în timp de război – purtat tot mai mult de mercenari, pentru care compasiunea este un semn de condamnabilă slăbiciune –, dar și în timp de pace. Nesiguranței extreme a ulițelor din marile orașe îi corespunde atmosfera de veșnic complot, asasinat și delațiune din jurul principilor și capetelor încoronate ale veacului inaugurat de pontificatul de tragică memorie al lui Alexandru al VI-lea Borgia. Teatrul elisabetan, de la Marlowe

¹ Michel Foucault, *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, Galimard, 1975; Traducere din limba franceză, postfață și note de Bogdan Ghiu, Editura Paralela 45, 2005, ediția a II-a revizuită.

la Shakespeare, reflectă cu dureroasă precizie acest dat al veacului. Nu doar condotieri, ci și regi legitimi nu ezită să recurgă la asasinat și supliciu pentru a-și afirma fără rezerve autoritatea. Cei mai mulți însă, deleagă aceste sinistre instrumente unor slugi și călăi năimiți să le netezească cu sabia drumul spre putere; în pofida faptului că domnia lui a fost mult mai complexă și mai interesantă decât un simplu spectacol de cruzime și sadism, cel dintâi autocrator din istoria Rusiei, împăratul Ivan, al patrulea cneaz al Moscovei purtând acest nume și ultimul reprezentant care domnește efectiv din dinastia fondată de varegul Rurik, dăinuie în memoria colectivă stigmatizat pentru eternitate cu sinistrul atribut de țar-călău, ca unul care nu se mulțumea să pună să-i fie torturați și uciși dușmanii, reali sau închipuiți, ci se delecta torturându-i și omorându-i cu mâna lui.

Cartea pe care venerabilul prozator francez de origine rusă, Henri Troyat – membru al Academiei Franceze vreme de o jumătate de veac, din 1958 și până la dispariția sa în 2008 – o consacră acestui sumbru personaj este fascinantă tocmai fiindcă reușește nu doar să reflecte mulțimea de aspecte cât se poate de contradictorii ale acestui complicat personaj, ci și să-i restituie acestuia o coerență și o autenticitate greu de bănuț la prima vedere.

Ivan, supranumit de contemporani *Groznîi* – mai degrabă *Cumplitul* decât *cel Groaznic*, cum a intrat el în cărțile de istorie din afara spațiului rus și mai ales în conștiința secolului XX în urma magistralei epopei cinematografice a lui Serghei Eisenstein – a fost când elogiât ca fondator al statului centralizat rus, când condamnat ca un monstru de sadism și samavolnicie. Ambele ipostaze ni se dezvăluie convingător în paginile care urmează și care le adaugă multe alte determinări, de la credința din ce în ce mai pervertită de impulsurile paranoice ale personajului la talentul său incontestabil de polemist și de

orator capabil să-și subjuge auditoriul. Viziunea unei Rusii europene, care transpare până și în planul pe jumătate fantast al căsătoriei dinastice a țarului cu Elisabeta I a Angliei, alternează – sau este complementară – cu viziunea unei Rusii asiatice, poarta privilegiată a negoțului cu Persia și India.

Documentele directe, de la didacticul *Domostroi* la memoriile ale călătorilor și diplomaților străini, sunt măiestrit îmbinate cu reconstituirile cu caracter psihologic pe care Henri Troyat le propune. Poate că un istoric profesionist ar fi renunțat la asemenea considerente de psihologie, al căror temei rămâne nesigur, dar nu are cum cenzura folosirea precaută și plină de acribie a surselor documentare. Autorul evaluează cât se poate de atent și de corect dimensiunea simbolică a deciziilor lui Ivan, începând cu adoptarea titlului de țar – în această privință, ar fi fost poate util pentru cititorii mai puțin avizați să menționeze în câteva cuvinte etimologia titlului de țar, care este forma slavă a titlului imperial bizantin de *imperator caesar*, *kaisar* în greacă, devenit *kaiser* în germană. Această simbolistică e urmărită până la încoronarea – practic cea dintâi din Rusia, căci Dmitri, fiul lui Ivan al III-lea, deși încoronat, nu a domnit niciodată – cu căciula lui Vladimir Monomahul, marele cneaz care, conform tradiției, ar fi unificat pentru prima dată Ucraina și Rusia. Se răspândește chiar o tradiție – apocrifă, desigur – care susține că împăratul Augustus ar fi împărțit *oikumena*¹ între rudele lui cele mai apropiate, înzestrându-și un frate imaginar, pe numele său Prusus, cu teritoriile cuprinse în bazinele Vistulei și Niemenui. Un urmaș al acestui Prusus, pe nume Rurik, ar fi întemeiat dinastia moscovită, astfel că Ivan al IV-lea era

¹ *Ēcumene* sau *oikoumene* este un termen folosit în lumea greco-romană care se referea la universul nelocuit (sau la partea cunoscută a acestuia).

succesorul legitim al lui Augustus și moștenitorul Imperiului Roman. Moscova, „a treia Romă”, avea să se afirme ca părtășă a gloriei romane iluminate de pravoslavnică credință.

Regăsim astfel, dincolo de fiorul inevitabil pe care un personaj în egală măsură strălucit și sinistru îl răspândește din paginile unei cărți care poate fi citită și ca un thriller istoric, temele unei propagande imperiale ale cărei ecouri nu s-au stins până azi. Înțelegem mai bine de ce, în plin război, Stalin a încurajat, dacă nu cumva a comandat chiar, un film despre Ivan cel Groaznic. Emblematic pentru aspirația, niciodată lipsită de frustrări, care împinge Rusia când să-și afirme, când să-și neghe apartenența la Europa; emblematic pentru un imperialism de coloratură mistică și savantă deopotrivă, ca și pentru echilibrul mereu instabil dintre ispitele Orientului și valorile occidentale, politician talentat și călău fără scrupul, Ivan Groznii este, cum îl arată și porecla prefăcută în renume, un personaj istoric fascinant și amenințător. Henri Troyat a meritat pe deplin gratitudinea cititorilor săi pentru această restituire.

Prof. univ. dr. Zoe Petre

CAPITOLUL III

ȚARUL IVAN AL IV-LEA

Cu fiecare an, Ivan devine tot mai conștient de limitele imperiului său. Eliberat de jugul tătarilor, principatul al cărui Mare Cneaz este se întinde de la Volga de nord până la Nipru și de la Oceanul Arctic la Don. Dincolo de această Rusie, încă de dimensiuni reduse, se întind stepele învăluite în taină ale Siberiei, zonele necucerite ale Volgăi, Astrahanului și Crimeii, Ucraina de Vest, marele ducat al Lituaniei, țările de la țărmul Balticii. Tot atâtea teritorii către care Ivan aruncă o privire lacomă. Strămoșii lui au făcut din Rusia un stat puternic, înregimentând sub stindardul lor toți prinții mărunți ale căror domenii înconjoară Moscova. Lui îi revine menirea să desăvârșească opera părintelui său, împingând frontierele tot mai departe și supunându-i definitiv pe boieri.

Însuși orașul Moscova a cunoscut, de câtva timp, o extindere considerabilă. El numără patruzeci de mii cinci sute de case. În inima capitalei se înalță fortăreața sfântă a Kremlinului. Meterezele ei crenelate adăpostesc biserici ale căror cupole aurite, în formă de bulb, strălucesc în soare, reședințe princiare, palate cu ornamentații amețitoare datorate geniului câtorva arhitecți italieni. În jurul ei se întinde un oraș de construcții din lemn, cu grădini stufoase, cu străzi largi pe care cea mai mică aversă de ploaie le transformă în râuri de noroi. Maghernițele

meșteșugarilor se învecinează cu casele bogate ale notabililor, bisericuțele făcătoare de minuni cu băile de abur. Toți rușii, oricare ar fi condiția lor, se duc o dată pe săptămână la aceste băi, să asude în aburii fierbinți. În piața mare a Kremlinului, printre dughene, se ține un iarmaroc zgomotos și pestriț. Saltimbanci, ursari, cântăreți orbi îi atrag pe gură-cască. Iar gură-cască îi atrag pe hoții de buzunare. Oamenii se îngărădesc în jurul vânzătorilor de *blini*¹ și de *cvas*². Printre cântece și râsete, izbucnesc certuri. Unii ajung să se ia la pumni, iar gărzile intervin cu brutalitate.

Pe *Lobnoe Mesto*, slujbașii publici strigă ordonanțele cârmuitorilor. Nimeni nu-i ascultă. Ceva mai departe, gâdele dă lovituri de cnut câte unui găinar. Nepăsători la strigătele celor schingiuiți, bețivii dorm buștean, trântiți pe jos, prin mulțime. Trecătorii calcă peste ei, continuându-și drumul și ocolind balegile.

Noaptea, toate căile de acces spre Kremlin sunt blocate cu bariere din „arici” din țepușe de lemn împănate cu cuie. Pe zidurile citadelei se văd tunuri. O gardă numeroasă veghează la siguranța Marelui Cneaz, care locuiește aici. Tot aici se ține Duma, sfatul boierilor. În sălile joase, boltite, cu stâlpi scurți și groși, culorile dominante sunt roșul și auriul. Aurul se regăsește atât în icoanele care împodobesc din belșug bisericile, odăile de dormit, sălile de primire, cât și în veșmintele nobililor sau în vesela de care se slujesc în timpul interminabilelor ospete. Acești nobili, care alcătuiesc anturajul Marelui Cneaz, sunt toți descendenți din vechi prinți de viță aleasă și reprezintă familii tot atât de ilustre ca și aceea a stăpânului lor, de unde și aversiunea lor de a se lăsa conduși de el. Restul populației e alcătuită

¹ Un fel de clătite groase.

² Băutură rusească, obținută prin fermentarea orzului.

din funcționari, neguțători, lucrători, dar mai ales țărani, a căror principală menire este să hrănească armata în campanie. În principiu, robie nu există. Fie că lucrează pământul care le aparține sau care aparține altora, țăranii (denumiți *krestiane*, sau „creștini”) sunt stăpâni pe ființa lor și pe munca lor. Dar, atât într-un caz, cât și în celălalt, sunt împovărați de impozite. „Sclavii adevărați”, capturați în război, oamenii privați de libertate printr-o decizie judecătorească sau în baza contractului cu un proprietar, sunt relativ rari. În această ierarhie socială, un loc privilegiat revine negustorilor, dintre care unii, mai îndrăzneți în afaceri, strâng capitaluri enorme. Ignorând Europa Occidentală, ei fac de preferință negoț cu Asia Centrală și cu Orientul Îndepărtat. Târgul de la Nijni Novgorod atrage cumpărători străini. Caravanele rusești se aventurează până la Pekin. Cu toate acestea, cele mai mari averi din Rusia sunt în mâinile Bisericii. Imensele domenii ale clerului sunt scutite de impozite. Peste o sută de mii de țărani muncesc pe pământurile mănăstirești. Produselor pământului li se adaugă, pentru călугări, cele ale manufacturilor pe care le patronează, cele provenind din taxele pe care le ridică, cele din darurile pioase cu care plouă din toate părțile asupra tagmei lor. Exploatat pe de o parte de Biserică, pe de altă parte de stat, poporul rus în ansamblul său este sărac, îndatorat, aservit. Acest popor este extrem de religios, dar credința sa se identifică cu ritul. Respectarea strictă a ceremonialelor ține loc, la el, de convingere profundă. Pentru omul simplu, păcatul de a nu se închina în fața unei icoane este mai grav decât să fure de la aproapele său. Consumul de carne nu este permis decât de trei ori pe săptămână, iar raporturile sexuale sunt interzise în zilele de sărbători și în posturi. În general, Biserica privește femeia drept principalul trimis al diavolului. Cu cât e mai frumoasă, cu atât

e mai periculoasă. Pentru a atenua răul, ea e închisă într-un gineneu, *terem*. Ferestrele *terem*-ului, prevăzute cu bășici de bou, dau spre o curte interioară. Niciun bărbat, în afară de soț, n-are acces în apropierea femeii, care este izolată. Acesteia nu-i lipsește nimic, în afară de ceea ce e esențial: privirea lumii asupra ei și a ei asupra lumii. E înconjurată de o droaie de slujnice. Ea nu apare în fața oaspeților soțului ei decât la mesele cele mai solemne. Existența ei este închinată îngrijirii stăpânului, rugăciunii și tălmăcirii viselor. În mediile mai modeste, această claustrare nu este, evident, atât de riguros respectată. Dar, în acest caz, câștigând în libertate, femeia pierde din grija ce i se poartă. Prima care se trezește în casă, ea face toate treburile domestice până la istovire. „Femeile din Rusia au o condiție mizerabilă”, scrie Herberstein, ambasadorul Sfântului Imperiu, „căci bărbații o consideră cinstită doar pe cea care trăiește închisă în casă și ei o supraveghează atât de îndeaproape încât ea nu iese niciodată”. Chiar flecăreala cu o vecină este interzisă. Dar ghicitoarelor și prezicătoarelor le sunt deschise toate porțile. Țara întreagă este pătrunsă de superstiție. În toate păturile societății creștinismul și păgânismul se confundă. Cele mai mărunte întâmplări ale vieții iau în mintea oamenilor o semnificație profetică. Țiuitul urechilor vestește o bârfă, mâncărimea degetelor înseamnă drum, țipetele rațelor prezic incendiu. Femeile gravide le dau pâine urșilor aduși de saltimbancii ambulanți și își pleacă urechea la mormăitul acestor animale ca să afle de vor naște băiat sau fată. Se adună pământ de pe unde a călcat un om căruia i se vrea moartea și pământul este aruncat simbolic în foc. În sâmbăta Rusaliilor, se dănțuiește în cimitire. În Joia Sfântă, se ard paie pentru a chema spiritele. Ceea ce nu oprește ca bisericile să fie pline de o mulțime care face mătănni și semnul larg al crucii.

Fastului liturghiei ortodoxe îi corespunde fastul veșmintelor la credincioșii de rang înalt. Când apar în piața din fața bisericii, sunt tot atât de strălucitori ca preoții. Pe cap au o căciulă de formă conică în stil persan, împodobită cu blană de vulpe neagră. Mai multe cămăși colorate, bogat brodate până la genunchi, sunt îmbrăcate una peste alta. O tunică strâmtă și lungă până la călcâie, ornată cu fir de aur, este purtată pe deasupra. Un brâu, încins foarte jos, sub buric, scoate în evidență protuberanța mândră a pântecului și servește la portul unui pumnal și al unei linguri. În fine, un veșmânt de mătase încă mai lung, tivit cu blană, învăluie tot acest ansamblu, de sub care ies, la fiecare pas, cizme de piele brodate cu mărgele.

Femeile sunt și mai încotoșmănite într-o extraordinară suprapunere de rochii, unele largi, altele strâmte, cu fir de aur sau de mătase, cusute cu pietre prețioase, căptușite cu blănuri. Părul este strâns într-o bonetă de pânză fină prinsă sub bărbie, iar gâtul, urechile, încheieturile mâinilor sunt încărcate de bijuterii, picioarele încălțate în ghetuțe din piele în culori vii, presărate cu mărgele. Greoaie și înțepenite, ele de abia mai pot să se miște sub bogăția podoabelor. Lărgimea acestor veșminte nu face decât să scoată în evidență constituția fizică opulentă a rasei. Toți călătorii occidentali sunt de părere că bărbatul rus este burtos, iar femeia din Rusia învelită în grăsime din cauza mâncării prea abundente și a lipsei de mișcare. Bucătăria rusească este foarte variată și foarte grea¹. Ea se distinge prin gust de usturoi, ceapă și ulei de cânepă. La mesele celor bogați se servește carne la frigare, găină cu lămâie, *șci* (borș național de

¹ Cea mai mare parte a mâncărilor obișnuite în secolul al XVI-lea în Rusia sunt încă la mare cinste în această țară. Bucătăria rusească este cea mai conservatoare din Europa.

varză), plăcinte – *pirog* cu orez, cu pește –, *pirojki* cu ouă, *blini* cu smântână, *cașa* (fiertură de hrișcă și mei), *kisel* (zeamă de răchițele îngroșată cu făină de cartofi și îndulcită), dulciuri (servite între brânzeturi și fructe) cu ghimbir și miere... În zilele de post, pe mese se lăfăie sturionii, știucile, somonii, clătitele cu pește. În fine, icrele negre. Ca băuturi – *cvasul*, vinul de Ungaria, miedul și vodca. Beția face ravagii în toate straturile societății. Un mascul demn de acest nume trebuie să poată să bea fără măsură. În fine, vine siesta. Chiar și negustorii își închid prăvăliile la ora digestiei. Dacă bărbatul poartă barbă, simbol al forței și al situației lui privilegiate în ochii lui Dumnezeu, care este el însuși bărbos, femeia își acoperă fața cu un strat gros, de fard, alb și roșu, nu pentru a seduce, se zice, ci pentru a ascunde, din pudoare, goliciunea pielii, ațățătoare permanentă la păcat.

De foarte timpuriu, Ivan este atras de femei. Dar, după ce a profitat de servitoare vesele, a călărit țărânci înfricoșate, visează la o distracție mai delicată. Ideea căsătoriei îl entuziasmează. Merge pe șaptesprezece ani. Înalt și slab, cu nasul acvilin, cu fața alungită de o barbă brună bătând în roșcat, își fascinează interlocutorii cu ochii săi mici, albaștri și pătrunzători, adânciți în orbite. Părul negru îi cade lung de o parte și de alta a feței și e tăiat scurt la ceafă. Uneori, un fior străbate această fizionomie cu trăsături dure. Se șoptește că bea prea mult și că alcoolul îi dezchilibrează nervii, deja zdruncinați de o copilărie nefericită și permanent amenințată.

În decembrie 1546, își convoacă profesorul de teologie, pe mitropolitul Macarie, și îl anunță că are de gând să-și ia o soție. Prelatul se bucură de această dispoziție onorabilă după atâta dezmaț. Dar el se îndoiește că o prințesă străină ar accepta să se stabilească într-o țară răvășită de zece ani de violență. Cu înțelepciune, îl sfătuiește pe Ivan să renunțe la planul lui de alianță

cu o curte europeană, care ar risca să eşueze în refuzuri brutale, şi să-şi găsească o logodnică rusoaică, adunând, potrivit tradiţiei, toate fetele din marea sau din mica nobilime, pentru a pune ochii pe cea mai înzestrată. Propunerea îl încântă pe Ivan, care, pentru moment, n-are nicio preferinţă şi se hotărăşte să treacă imediat la acţiune. Din ordinul său, mitropolitul cheamă la o slujbă religioasă în Catedrala Adormirii Maicii Domnului pe toţi boierii, inclusiv pe cei căzuţi de curând în dizgraţie. Aceştia vin în grabă, presimţind că se va anunţa ceva important. După ce a ţinut o liturghie mai solemnă decât de obicei, Macarie adună toată nobilimea în sala de primire a palatului, în faţa lui Ivan, aşezat pe tronul său. Când adunarea a luat loc în faţa lui, Marele Cneaz se ridică şi se adresează mitropolitului în aceşti termeni: „Întemeinduo-se întreaga nădejde pe mărinimia lui Dumnezeu şi pe mijlocirea sfinţilor protegtori ai Rusiei, şi cu binecuvântarea ta, Părintele meu, m-am hotărât să-mi aleg o soţie. Primul meu gând a fost să caut o logodnică în ţări străine. Dar, după o chibzuinţă matură, am renunţat la acest plan. Lipsit de părinţii mei din cea mai fragedă copilărie, crescut ca un orfan, s-ar putea ca firea mea să nu se potrivească cu cea a unei străine. Atunci, ar putea fi fericită o asemenea uniune? Sper deci să găsesc o soţie în Rusia, prin voinţa lui Dumnezeu şi cu binecuvântarea voastră, Părintele meu!” Mitropolitul, care, probabil, luase cunoştinţă de discurs înainte de pronunţarea acestuia, răspunde cu o blândă seninătate: „Mărite cneaz, Dumnezeu însuşi ţi-a inspirat o intenţie atât de fericită pentru poporul tău. O binecuvântez în numele Tatălui ceresc”. Boierii, „mişcaţi până la lacrimi”, potrivit cronicarului, îl aclamă pe suveran şi se îmbrăţişează. Le este tare pe plac că Ivan a hotărât să se însoare cu o rusoaică. Mândria lor naţională este flatată. Pe deasupra, cea mai mare parte dintre ei

au o fiică, o verișoară sau o nepoată, despre care își spun că ar putea, cu un pic de noroc, să atragă atenția cneazului. Ar profita toată familia. Deja fiecare urzește, în capul lui, firele de aur ale unui vis matrimonial. Ei se pregătesc să se împrăștie ca să alerge la ei acasă, să anunțe vestea cea mare, dar Ivan îi oprește cu un gest. N-a spus tot ce avea de spus. El nutrește și altă idee: înainte de a se căsători, vrea să fie încoronat țar. O spune cu voce tare și răspăcată. Boierii schimbă priviri uluite: Mare Cneaz sau țar, care-i deosebirea? Pentru Ivan, ea există și s-a gândit mult timp la asta. Acest titlu, de țar, îl dau cărțile sfinte în limba slavonă regilor Iudeii, Babilonului, Asiriei și chiar împăraților romani. În paginile lor apar „țarul David”, „țarul Așhaverus”, „țarul Iulius Cezar”, „țarul Augustus”. Cuvântul „țar” ține, deci, pentru Ivan, de prestigiul Bibliei, al Imperiului Roman, al Bizanțului. Cel care îl poartă este moștenitorul Romei antice și al Romei noi bizantine. El este șeful celei de-a Treia Rome, a cărei putere trebuie să o depășească pe cea a primelor două. Grație lui și urmașilor lui, Moscova va lua locul Constantinopolului, imperiul Moscovei va fi „a șasea împărăție” anunțată de Apocalipsă. De altfel, potrivit unei genealogii confecționate rapid, pentru necesitățile cauzei, Ivan este descendentul direct al împăratului roman Augustus. Potrivit acestei legende, Augustus ar fi împărțit lumea între rudele lui cele mai apropiate și ar fi atribuit fratelui său Prusus bazinele Vistulei și Niemenului. Rurik, strămoșul dinastiei moscovite, n-ar fi fost decât succesorul firesc al lui Prusus, fratele întemeietorului Imperiului Roman. Astfel, tradiția suveranilor ruși ar fi neîntreruptă de la începutul erei creștine. Această vechime ar asigura noului țar un primat incontestabil asupra celorlalți regi și prinți din Europa. El este, deja, prin obârșie, cel mai mare între cei mai mari. Totul, în lumea de mâine, va fi, într-o zi, prin voința lui Dumnezeu, supus

legii Moscovei. Iar el, țarul Ivan al IV-lea, va fi cel care a declanșat această vastă mișcare de hegemonie slavă. Lucrul acesta nu-l spune, căci auditoriul lui ar fi incapabil să-l înțeleagă. Însă Macarie cunoaște taina acestui vis imperial și îl aprobă. După un moment de ezitare, boierii aplaudă a doua inițiativă a tânărului lor stăpân. Important nu este că acesta vrea să fie țar, ci că își va alege o soție dintre fiicele lor.

Ceremonia încoronării are loc la 16 ianuarie 1547, la Moscova. Precedat de duhovnicul său, care ține într-o mână o cruce și cu cealaltă îi stropește pe cei de față cu apă sfințită, Ivan iese din palat și, în sunetul clopotelor, se îndreaptă spre Catedrala Adormirii Maicii Domnului. Este urmat de fratele său Iuri și de curteni, care mai de care mai bogat îmbrăcat. Un adevărat fluviu de brocart, de aur și pietre prețioase se revarsă în biserică și înaintează către mitropolitul Macarie, către arhiepiscopii, episcopii și stareții adunați acolo. Corul, nevăzut, cântă însuflețit cu o voce de tunet: „Trăiască ani mulți, ani mulți”! Mitropolitul îl blagoslovește pe suveran și îl conduce spre un podium cu douăsprezece trepte înalte, unde se află două jilțuri acoperite cu cuverturi aurite. Ivan și prelatul se așază unul lângă celălalt. Însemnele regale se află pe un pupitru, în fața podiumului. Mitropolitul îl blagoslovește pentru a doua oară. Îi pune pe cap coroana – sau mai degrabă căciula Monomahului¹ – și îi întinde sceptrul și globul, rugând cu glas tare pe Atotputernicul să poartă asupra acestui „nou David” puterea Sfântului Duh. „Dăruiește-i viață lungă”, continuă el. „Așază-l sub semnul dreptății, întărește-i brațul și supune-i toate popoarele barbare”. Iată-l pe Ivan numit, în fața supușilor săi, „țar sfânt, încoronat de Dumnezeu, autocrat al întregii Rusii”. La sfârșitul ceremoniei,

¹ Porecla lui Vladimir al II-lea, Mare Cneaz al Moscovei (1053–1125).

preoții mai cântă: „Viață lungă nobilei Ivan, bunului, cinstitului, iubitului de Dumnezeu, Mare Cneaz al Vladimirului și al Moscovei, țar și monarh al tuturor Rusiilor”! După ce a primit plecăciunile preoților și ale demnitarilor, Ivan asistă la liturghie. Slujba durează patru ore. Dar tânărul țar nu simte nicio oboseală. Dimpotrivă, fastul ceremoniei îl înflăcărează mai mult în hotărârea sa. Acum, se simte inatacabil, atât de jos (boierii, poporul), cât și de sus (Dumnezeu care l-a consacrat). O singură încoronare a avut loc în Rusia înaintea încoronării sale, și aceea a fost a lui Dmitri, nepotul lui Ivan al III-lea, care n-a domnit niciodată². Pentru a organiza aceste solemnități ieșite din comun, au fost consultate arhivele și au fost reproduse toate detaliile vechiului rit bizantin. În fine, Ivan se întoarce la palat, pășind pe un covor de catifea și de damasc. În urma lui vine fratele său Iuri care, din când în când, aruncă pe capul proaspătului încoronat monede de aur pe care le scoate dintr-un vas purtat de Mihail Glinski. La trecerea lor, poporul se pleacă în tăcere și se închină. Când ei au dispărut, oamenii de rând năvălesc în catedrală și sfâșie în bucăți stofa care acoperea tronul țarului, fiecare voind să ia o amintire de la această zi fastuoasă.

Revenit la palat, Ivan îi trimite de îndată patriarhului grec din Constantinopol, Ioasaf, o scrisoare în care îi cere să-l învestească țar. Această investitură, bine plătită, se va lăsa mult timp așteptată. De abia în 1561 patriarhul i-o va acorda, după ce avea să primească de trei ori suma convenită. Zapisul care îl confirmă pe Ivan în demnitatea sa de țar va purta semnăturile a treizeci și șase de mitropoliți și episcopi greci. Dar, din acest număr, numai două semnături vor fi autentice – cea a lui Ioasaf și a

¹ Ar trebui menționată și încoronarea lui Vladimir al II-lea, în 1113, de arhimandritul Neofit, dar aceasta a fost „cu titlu personal”.

vicarului său; celelalte vor fi imitate de grefierul Phanar, însărcinat să alcătuiască documentul.

De altfel, pentru Ivan răspunsul patriarhului Ioasaf nu e decât o formalitate. Binecuvântarea mitropolitului Macarie îi este de ajuns pentru a se considera pe viitor depozitarul voinței divine. La ungere, Înalțul cler a omagiat în el, în același timp, pe stăpânul a tot ce suflă pe pământul rusesc și pe apărătorul adevăratei religii. În fața Sfântului Imperiu Romano-German al lui Carol Quintul, a Franței lui Henric al II-lea, a Angliei lui Henric al VIII-lea, toate țări care, divizate, se deschid influenței protestante, el se înfățișează ca principalul apărător al credinței ortodoxe. Moscova devine capitala spirituală a Bisericii grecești, a cărei libertate este amenințată de turci, la Constantinopol.

Acum trebuie să se gândească la căsătorie și să adune cât mai multe pretendente cu putință. De la Moscova pleacă spre toate provinciile soli purtând următoarea circulară: „Din partea lui Ivan Vasilievici, Mare Cneaz al întregii Rusii. I-am însărcinat pe trimișii mei să examineze toate fetele, fiicele voastre, care ar putea fi soții pentru Noi... Acela dintre voi care își va ascunde fetele și nu le va înfățișa boierilor Noștri își va atrage o mare dizgrație și o cumplită pedeapsă. Dați-vă scrisoarea unul altuia fără a o ține măcar un ceas în mâinile voastre”. În capitala fiecărei provincii, oamenii de încredere ai țarului fac o primă selecție, în urma căreia tinerele fete considerate a fi cele mai atrăgătoare sunt trimise la Moscova. Vin circa o mie. E prea mult! Se procedează la noi eliminări. Fecioarele alese, după o examinare aprofundată făcută de doamnele de onoare, sunt adăpostite, câte douăsprezece în odaie, într-o casă învecinată palatului. Țarul le vizitează de mai multe ori, pentru *smotrinî*, și schimbă câteva vorbe cu ele. În ziua stabilită pentru ceremonie, pretendentele, sculate de cu zori, spălate, ferchezuite, coafate, fardate, îmbrăcate

cu rochiile lor cele mai frumoase, se înfățișează, rînd pe rînd, suveranului, așezat pe tronul său, fac plecăciuni adânci și cată cu privirea sfioasă scînteia dorinței în ochii stăpînului. Neclintit, Ivan nu lasă să se întrevadă nimic din sentimentele lui. Dar, la sfârșitul defilării, se scoală în picioare, se apropie fără ezitare de Anastasia Romanova Zaharina-Iurieva și îi întinde o batistă brodată cu aur și argint, presărată cu perle. Fericita aleasă roșește de încântare, în vreme ce rivalele ei, mai puțin norocoase, își înghit lacrimile. Nu le mai rămâne decât să se întoarcă acasă, cu dezamăgirea, ura și invidia lor.

Anastasia Romanova aparține unei familii de viță veche, ai cărei strămoși au părăsit Prusia pentru a se stabili în Rusia în secolul al XIV-lea.¹ Din fericire, rudele ei nu sunt compromise în niciuna din intrigile țesute de familiile Șuiski și Bielski. Cu toate acestea, alegerea țarului n-a fost determinată nici de originea nobilă a tinerei fete, nici de nevinovăția politică a părinților ei. De la prima vedere, el a considerat-o deosebit de frumoasă. Și, stînd de vorbă cu ea în cursul *smotrinei*, a putut să-i aprecieze deșteptăciunea, blîndețea, modestia și pioșenia. Crezînd că se supune unei necesități dinastice luîndu-și femeie, el se trezește îndrăgostit subit de cea pe care a remarcat-o. Este un sentiment foarte nou pentru el și asta îl uluiește. Nu va pierde din autoritate ceea ce câștigă în tandrețe? În glumă, îi spune Anastasiei „junincuța” mea.

Cununia țarului e celebrată la 3 februarie 1547 în Catedrala Adormirii Maicii Domnului. Ceremonia seamănă ca două picături de apă cu cea pe care au trăit-o, cu douăzeci și unu de ani în urmă, tatăl și mama sa. Totul se repetă: cîntări, rugăciuni, lumînări împodobite cu piei de jder, mei presărat asupra

¹ Dinastia Romanovilor, descinsă din această familie, va prelua puterea în 1613.

mirilor. După ce îi blagoslovește, mitropolitul Macarie se adresează solemn mirilor: „Iată-vă uniți pe vecie prin taina Sfintei Biserici. Plecați-vă deci împreună în fața Celui de Sus și trăiți în virtute. Mai presus de toate să iubiți adevărul și bunătatea. Voi, ca țar, iubiți-vă și cinstiți-vă femeia. Și Voi, ca țarină, cu adevărat creștină, să dați ascultare bărbatului, căci așa cum Sfânta Cruce reprezintă capul Bisericii, tot așa bărbatul este capul femeii”.

La încheierea slujbei religioase, perechea imperială apare în fața poporului, care o aclamă. Țarina împarte cu mâna ei poimană mulțimii de cerșetori care cad cu fața la pământ la picioarele ei. Tânărul prinț Iuri Glinski pregătește patul nupțial, așezând pe el tradiționalii snopi de grâu și îl însoțește pe Ivan la baie. În fine, tinerii însurăței, îngreunați de o masă prea îmbelșugată, asurziți de aclamațiile boierilor și înțepeniți de atâta stat în picioare în biserică, se regăsesc în odaia de dormit, luminată slab de candelabrele care ard în fața icoanelor. Așa cum o cere datina, Marele Scutier, prințul Mihail Glinski, își petrece noaptea pe cal, cu sabia trasă, sub fereastra țarului, pentru ca nici-
menii să nu-l tulbure pe suveran în desfătarea sa.

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE	5
I. <i>Părinții</i>	9
II. <i>Copilăria</i>	19
III. <i>Țarul Ivan al IV-lea</i>	28
IV. <i>Câteva reforme</i>	41
V. <i>Kazan</i>	65
VI. <i>Boala și urmările ei</i>	82
VII. <i>Livonia</i>	97
VIII. <i>Durerea și violența</i>	104
IX. <i>Afacerea Kurbski</i>	116
X. <i>Opricinicii</i>	128
XI. <i>Mitropolitul Filip</i>	143
XII. <i>Martiriul Novgorodului</i>	156
XIII. <i>Incendierea Moscovei de către tătari</i>	169
XIV. <i>Patul țarului și tronul Poloniei</i>	175
XV. <i>Ștefan Báthory</i>	188
XVI. <i>Nașterea Siberiei</i>	216
XVII. <i>Ultimele zile</i>	234
BIBLIOGRAFIE	244
INDEX	246
POSTFAȚĂ	252

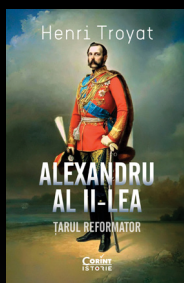
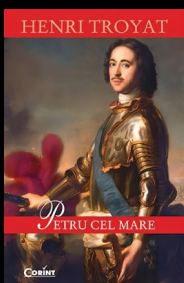
HENRI TROYAT

Născut la Moscova la 25 august 1530, Ivan al IV-lea a fost încoronat țar în 1547 și a murit în 1584, după o domnie marcată de crime și masacre.

Deopotrivă sadic și religios, Ivan se considera trimisul lui Dumnezeu pe pământ și credea că va fi iertat pentru toate excesele sale. Paranoia lui bolnăvicioasă l-a făcut să vadă peste tot spioni și trădători, iar cei mai devotați colaboratori ai săi au pierit, unul după altul, în urma unor chinuri atroce. În genunchi, între două rugăciuni, a dat cele mai crunte porunci și s-a căsătorit de opt ori. Cu toate acestea, nu și-a pierdut din vedere misiunea politică și a lucrat la reorganizarea țării și la expansiunea ei prin lupte necontenite împotriva polonezilor, suedezilor și a tătarilor.

Această biografie concisă readuce la viață un personaj extraordinar și constituie o lectură fascinantă pentru cei care doresc să afle cine a fost Ivan cel Groaznic.

SERIE DE AUTOR

CATEGORIA A
ISTORIE ȘI STUDII
CULTURALE
EVALUARE CNCS
2020-2024

IVAN CEL GROAZNIC

Parteneri media:

**OBSERVATOR
CULTURAL**

Historia

